

ISSUES OF TWO TIER NATIONAL CURRENCY SYSTEM INTRODUCTION

Abdybaly tegin Suerkul, Member of the Board of Directors of the Limited Liability Company Microcredit Company «Frontiers» <Sherabdy@gmail.com>

Abstract

In the article the interaction of national currency system with world monetary system and reserve currencies is considered. The analysis of the world currency systems and substantiation of the need to change the world currency order is given. The concept of a two-level national currency system is proposed which based on the introduction of an additional gold national currency backed by gold. Such an innovation will significantly strengthen the savings function of the national currency and reduce the propensity of the population to dollarize their savings. This will also reduce the role of world currencies, which may become a new stage in the development of a new world monetary system. Ultimately, this may increase the role of national currencies in making payments in international trade and lead to a decline in the role of world reserve currencies. Gold national currency can be introduced in the form of banknotes, bank account and electronic money. The technical solution depends on the specifics and capabilities of each country, as well as on the preferences of the local population. With the growth of the gold national currency in savings and the use of national currencies in international trade, the two-tier national currency system will become more stable.

Keywords: world currency reserve system; gold standard; dollarization; gold national currency; gold som. world reserve system

УЛУТТУК ЭКИ БАСКЫЧТУУ ВАЛЮТАЛЫК СИСТЕМАНЫ ТҮЗҮҮ МАСЕЛЕЛЕРИ

Абдыбалы тегин Сүеркул, «Фронтис» микрокредиттик компаниясынын жоопкерчилиги чектелген коомунун директорлор кеңешинин мүчөсү <Sherabdy@gmail.com>

Кыскача мүнөздөмө

Макалa улуттук акча системасынын дүйнөлүк резервдик валюталар менен өз ара аракеттенүүсүн карайт. Дүйнөлүк валюта системаларынын анализи жана дүйнөлүк валюта тартибин өзгөртүү зарылдыгынын негиздемелери берилген. Алтын менен бекемделген кошумча алтын улуттук валютаны киргизүүгө негизделген эки деңгээлдүү улуттук валюта системасынын концепциясы сунушталган. Мындай жаңылык улуттук валютанын топтоо функциясын олуттуу түрдө жогорулатып, калктын аманаттарынын долларлашуусун азайтат. Бул ошондой эле дүйнөлүк валюталардын ролун төмөндөтөт, бул жаңы дүйнөлүк валюта системасынын өнүгүүсүндөгү жаңы этап болуп калышы мүмкүн. Акырында, бул эл аралык соодада төлөмдөрдү жүргүзүүдө улуттук валюталардын ролун жогорулатып, дүйнөлүк резервдик валюталардын ролунун төмөндөшүнө алып келиши мүмкүн. Алтын улуттук валюта банкноттор, банктык эсеп жана электрондук акча түрүндө киргизилсе болот. Техникалык чечим ар бир өлкөнүн өзгөчөлүгүнө жана мүмкүнчүлүктөрүнө, ошондой эле жергиликтүү калктын каалоосуна жараша болот. Сактык аманаттарында алтындын улуттук валютасынын өсүшү жана эл аралык соодада улуттук валюталардын колдонулушу менен эки деңгээлдүү улуттук валюта системасы дагы туруктуу боло баштайт.

Негизги сөздөр: дүйнөлүк валюталык резервдик система; алтын стандарты; долларлашуу; алтын улуттук валютасы; алтын сом.

ВОПРОСЫ СОЗДАНИЯ ДВУХУРОВНЕВОЙ НАЦИОНАЛЬНОЙ ВАЛЮТНОЙ СИСТЕМЫ

Абдыбалы тегин Сүеркул, член Совета директоров ОсОО МКК «Фронтис» <Sherabdy@gmail.com>

Аннотация

В статье рассматривается взаимодействие национальной валютной системы с мировыми резервными валютами. Дается анализ мировых валютных систем и обоснование необходимости изменения мирового валютного порядка. Предлагается концепция двухуровневой национальной валютной системы, основанная на внедрении дополнительной золотой национальной валюты,

обеспеченной золотом. Такое нововведение позволит существенно усилить сберегательную функцию национальной валюты и снизить склонность населения к долларизации своих накоплений. Это также снизит роль мировых валют, что может стать новым этапом в развитии новой мировой валютной системы. В конечном итоге это может увеличить роль национальных валют в осуществлении платежей в международной торговле и приведет к падению роли мировых резервных валют. Золотая национальная валюта может вводиться в виде банкнот, банковского счета и электронных денег. Техническое решение зависит от специфики и возможностей каждой страны, а также от предпочтений местного населения. С ростом объемов золотой национальной валюты в сбережениях и использования национальных валют в международной торговле двухуровневая национальная валютная система станет более устойчивой.

Ключевые слова: мировая валютная резервная система; золотой стандарт; долларизация; золотая национальная валюта; золотой сом.

Кыскартуулар:

ЕАЭБ – Евро Азиялык Экономикалык Биримдик

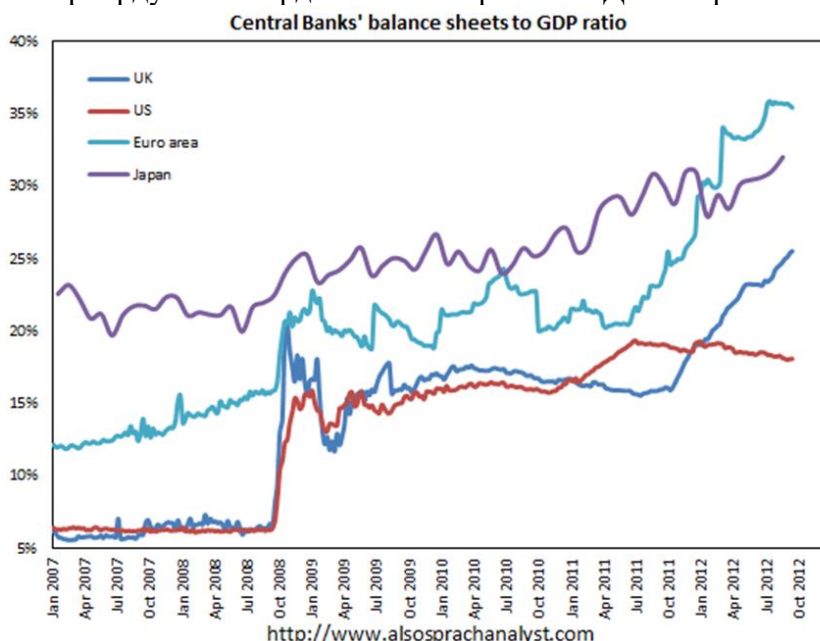
АКШ – Америка Кошмо Штаттары

ЭВФ АКУ – Эл аралык фондунун Атайы карыз алуу укугу

ИДП – ички дүң продукт

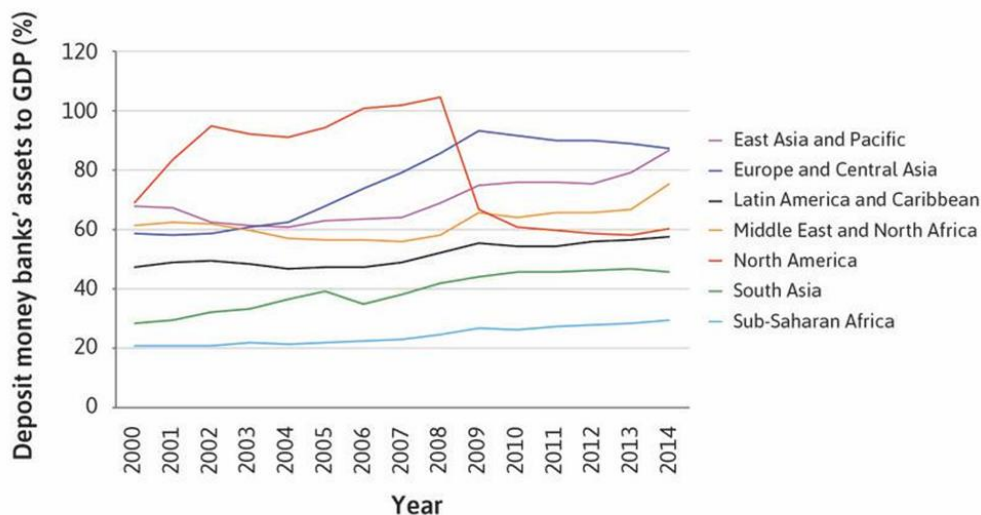
Борбордук банктардын 2008-жылы башталган финансылык каатчылыктын контекстинде экономикаларын «салттуу эмес акча-кредиттик» саясаты түрүндө колдоо көрсөтүү боюнча иш-аракеттери дүйнөлүк финансылык кризистин кесепеттерин бир аз жумшартууну камсыз кылды. Бирок, ошол эле учурда алар өнүккөн өлкөлөрдө ИДПнын 20% дан ашыгын, өнүгүп келе жаткан өлкөлөрдө ИДПнын 40% дан ашыгын түзгөн борбордук банктардын активдеринин олуттуу өсүшүнө алып келген [1]. Ошондой эле алардын балансынын курамы өзгөргөн [2]. Борбордук банктардын активдеринин ИДПга карата өсүү графиги төмөндөгү 1-сүрөттө келтирилген [12]. Графиктен көрүнүп тургандай, дүйнөлүк финансы кризиси учурунда, борбордук банктар тарабынан антикризистик чараларды көрүү мезгилинде, борбордук банктардын активдери кескин өскөн. Бирок, алардын өсүшү кийин токтоп калган жок. Анткени, борбордук банктар андан ары өзүнүн «салттуу эмес» акча-кредит саясатын улантышкан. Депозиттик банктардын активдеринин ИДПга карата өсүшү да Түндүк Америка зонасын кошпогондо, бүткүл дүйнө боюнча «салттуу эмес» акча-кредит саясатынын эсебинен олуттуу өскөн (2-сүрөт). Бирок, алардын өсүшү борбордук банктардын өсүшүнө салыштырмалуу анчалык жогору болгон эмес [13].

Сүрөт 1. Борбордук банктардын баланстарынын ИДПга карата катышы (%)

Мындай саясат, ликвиддүүлүктү кыска мөөнөттө камсыз кылуу аркылуу, экономикадагы фундаменталдык дисбаланстын кесепеттерин жумшартуу куралы катары өзүн актай алат [3], бирок фундаменталдуу маселелерди чече албайт. Аларды чечүүнү кечирээк мөөнөткө жылдыруу негизсиз. Борбордук банктын эмиссиялык ишмердиги мындай учурда финансылык кризистин себептери менен эмес, кесепеттери менен күрөшүүгө чектелген [4] бойдон кала берет. Ошого жараша, ал убактылуу гана жыйынтык берет.

Сүрөт 1. Депозиттик банктардын ИДПга карата катышы (%)

Россияга жана россиялык бизнеске каршы санкцияларды киргизүүгө байланыштуу чаралар, анын ичинде Россиянын Борбордук банкынын валюталык резервдерин камакка алуу, дүйнөлүк акча системасы, өзгөчө, сөз болуп жаткандай, жеке менчикти коргоо принциби иштебей, толук туруксуздукка жана кыйроого карай баратат деп айтууга негиз берет. «Жамааттык батыш» орус мамлекетин жана бизнесин гана эмес, орус элин да жазалап жатканын түшүнө элек. Кыйыр түрдө Орусия менен экономикалык жана маданий жактан бекем байланышта болгон мамлекеттердин элдери да жазага тартылууда. Бул ЕАЭБ өлкөлөрү үчүн жакынкы арада, ал эми бүткүл дүйнө үчүн жакынкы жылдарда жооп бериши керек болгон жаңы актуалдуу чакырык болуп саналат. Ошондуктан, бул жаңы глобалдык валюта системасын иштеп чыгуу зарылчылыгы жөнүндөгү пикирди актуалдаштырууда.

Бул үчүн дүйнөлүк валюта системасынын тарыхына кыскача кайрыла кетели. Алардын биринчисинен болуп, 1867-жылкы Париж алтын монета системасы саналат. Бул системада улуттук валюталар алтын менен бекемделген жана алтындын баасына байланган абалда болгон. Бул система Биринчи дүйнөлүк согуштун натыйжасында талкаланган.

Генуялык алтын алмашуу стандарты 1922-жылы кабыл алынган. Улуттук валюталарды камсыздоого алтын менен катар алдыңкы өлкөлөрдүн алтынга конвертирленген валюталары кабыл алына башталган. Генуя системасы Экинчи дүйнөлүк согуш учурунда ишке ашпай калган.

Бреттон-Вудс алтын стандарты 1944-жылы кабыл алынган. АКШ доллары алтынга конвертирленген жана алтын менен камсыздалган базалык валюта катары аныкталган. Алтындын 1 унциясы 35 долларга бааланган. Баардык башка валюталар АКШ доллары менен камсыздала баштаган. Бул система Америка Кошмо Штаттарынын өз валютасын керектүү өлчөмдөгү алтын менен камсыздай албаганынан жана АКШ өкмөтүнүн алтынды төлөп берүү боюнча милдеттенмелеринен баш тартуусунун натыйжасында талкаланган. ЭВФтин түзүлүшү бул системанын бир бөлүгү болуп калды. ЭВФ 1969-жылы атайын карыз алуу укугун (SDR) айланууга киргизген.

Ямайка валюта системасы 1976-жылы кабыл алынган. Бул системада валютанын алтын менен камсыздоосу жоюлган. Алтындын баасы да базарда аныктала баштаган. Алмашуу

курстарынын өзгөрүлмө системасы киргизилген. Бул система азыр да иштеп жатат, бирок терең кризисте турат.

Евробиримдиктин жамааттык валюта катары еврону киргизүүсү дүйнөлүк рынокторго жана улуттук өкмөттөргө көбүрөөк көз карандысыздыкка жетүү жана ишенимдүү дүйнөлүк валютанын пайда болуу мүмкүнчүлүгүнөн үмүт берген. Кезегинде, евро убакыттын өтүшү менен дүйнөлүк валюта катары АКШ долларын сүрүп чыгарат деген божомолдор да болгон. Тилекке каршы, евро мындай үмүттөрдү актай алган жок.

Биз, «бүгүнкү доллар маселеси» деп атаган, АКШ долларынын дүйнөлүк валюта катары, негизги кемчиликтери төмөнкүлөрдөн турат демекчибиз:

- эч кандай реалдуу товар же актив менен камсыздалбаган. Ошондуктан, АКШ долларынын алсыздыгы жана күчтүүлүгү катары, биз, АКШнын борбордук банкынын көзөмөлсүз жана чектөөсүз аракеттерин атайбыз. Борбордук банктын мындай чексиз эмиссиялык аракеттери башка өлкөлөрдө АКШ, доллардын эмиссиясынын эсебинен, башкача айтканда, башка өлкөлөрдүн эсебинен жашайт деген пикирди жаратты. Бул багытта бир катар аналитикалык макалалар бар. Мындай саясаттын натыйжасында көптөгөн өлкөлөр негизсиз, тышкы карызга батуу оорчулугуна дуушар болгон жана мындай саясат дагы деле уланууда;

- АКШ доллары саясий басымга ийкемдүү экендигин далилдеди жана азыр түздөн-түз саясий басымдын негизги куралы катары колдонулууда;

- бир катар өлкөлөрдүн борбордук банктарынын резервдери камакка алынгандан кийин, жеке менчик укугун коргоо принцибинин бузулушуна байланыштуу, евро жана жапон йени менен катар, резервдик валюта катары өзүнүн ишенимдүүлүгүн иш жүзүндө жоготкон.

Жогоруда айтылгандарга байланыштуу илимий коомчулук дүйнөлүк валюталарды кандайдыр бир материалдык эквивалентке байлоо варианттарын көптөн бери карап келет [5]. Алардын арасында төмөнкүлөр бар:

1. Алтын стандартына кайтуу;

2. Көп инструменталдуу валюталык стандартты киргизүү [6];

3. Активдер себетинин ар кандай варианттарын колдонуу менен материалдык эквиваленттерге байлоо:

- баалуу металлдарга;

- энергетикалык продуктыларга же «энергетикалык стандарттарга» [7];

- тамак-аш азыктарына;

- товарларга байлоо.

4. Алтынды жаңы эквиваленттер менен айкалыштыруу [8], же алардын индекстерин колдонуу.

Кандай эквивалент сунушталбасын, анын валюталык баасы болушу керек. Демек, мындай эквиваленттердин түрлөрү автоматтык түрдө кыскарат. Дүйнөлүк экономика менен дүйнөлүк соода өскөн сайын, дүйнөлүк валютанын саны дагы жогорулашы керек болот. Ушуга байланыштуу сунушталган эквиваленттин көлөмү да ага жараша өсүшү керек деп болжолдонот. Эквиваленттин мындай көбөйүшү көйгөйлүү болушу мүмкүн, бул бизди алтын стандартындагы «чектөө» проблемасына кайра алып келет.

Активдердин кайра жаралып туруучу түрлөрүнүн жеткиликтүүлүгү, сакталышы жана колдонулушу боюнча чектөөлөр бар. Буга байланыштуу ЭВФтин АКУсун колдонуу керек деген пикирлер да бар. ЭВФтин АКУсу АКШ доллары, евро, британ фунту, жапон йени жана кытай юаны сыяктуу резервдик валюталарга негизделген. Бул резервдик валюталардын бири да материалдык түрдө камсыздалбагандыктан, биз «бүгүнкү доллар маселесине» кайтып келебиз. Мындан тышкары, резервдик валюталардын АКУга карата курсун тактоо мүмкүн болбойт. Анткени, резервдик валюталардын эмиссиясы көзөмөлгө алынбагандыктан, биз кайрадан «бүгүнкү доллар маселесине» кептелебиз.

АКШ, Канада жана Мексика мамлекеттери жамааттык валюта түзүү идеясын карап жатышат. Мындай валютадагы АКШнын приоритеттүүлүгүн эске алсак, «бүгүнкү доллар маселеси» чечилбейт деп айтууга болот.

Ааламдашуу шартында валюталарды материалдык жактан камсыз кылуу чектелүү бойдон калат. Ар бир потенциалдуу эквивалент товардын бир түрү жана кандайдыр бир валютада бааланышы керек. Мындан, өзү да акчанын бир түрү болгон актив гана, ушундай эквивалент боло алат деген жыйынтык чыгат.

Материалдык актив менен камсыздалбаган бир дагы валюта дүйнөлүк валюта катары чыга албайт, анткени материалдык чектөөлөрсүз мындай валютанын эмиссиясын көзөмөлдөө мүмкүн эмес. Эгерде эмиссия өз алдынча көзөмөлдөнбөсө, анда мындай валюта да ишенимди жаратып, резервдик жана дүйнөлүк валюта катары кызмат кыла албайт. Ушундан улам жамааттык валюталар да резерв катары чыга албайт деген жыйынтык чыгат.

Дүйнөлүк валюта өз алдынча көзөмөлдөнүшү керек. Демек, мындай көзөмөл эч бир өлкөгө же өлкөлөрдүн биримдигине баш ийбеши керек. Мамлекеттерден жогору турган органды түзүү – бүгүнкү күндүн реалдуу шарттарында, баардык өлкөлөр үчүн алгылыктуу болоору күмөн. Буга карабастан, дүйнөлүк валюта кадимки акчанын бардык функцияларын аткарышы керек. Дүйнөлүк валютанын айлануудагы массасы көз карандысыз материалдык актив менен аныкталып, мындай активдин материалдык өлчөмү менен чектелиши керек. Дүйнөдөгү саясий жана экономикалык реалдуулуктарды эске алганда, мындай валютанын жаралуу ыктымалдыгы жокко эсе десек болот.

Бул маселени бир нече этап менен чечсе болот. Бул үчүн дүйнөлүк валютанын негизги функцияларына кайрылалы. Бардык валюталар сыяктуу эле, ал акчанын бардык: төлөм жана алмашуу каражаты, топтоо жана сактоо, өлчөө жана наркты сактоо функцияларын аткарууга тийиш. Ал эми, дүйнөлүк масштабда төмөнкү функцияларды аткарат: резервдик актив, кредиттик инструмент, биржалык соода жана котировкалоо максатында жүгүртүү инструменти. Аларга, сактык кызматынын аткарылышын камсыз кылуудагы улуттук валюталар үчүн таяныч жана ориентир функциясын кошууга болот. Көпчүлүк авторлор бул функцияны резервдик активдер функциясынын бир бөлүгү катары карашса да, бизге бул функция өтө маанилүү жана жакшы изилдене электей көрүнөт. Бул макалада биз, бул функцияны өзүнчө жана көз карандысыз катары карап чыгабыз.

Мындан ары, биз өнүгүп келе жаткан же экономикасы транзиттик абалдагы чакан өлкөнүн көз карашынан талдайбыз. Мындай өлкөлөрдө АКШ доллары өнүккөн өлкөлөргө караганда бир топ чоң роль ойнойт. АКШ доллары иш жүзүндө ички акча системасынын экинчи толуктоочу элементи болуп саналат. Жөнөкөйлөштүрүлгөн борбордук банктын балансы төмөнкүлөрдөн турат (табл. 1).

Таблица 1. Борбордук банктын жөнөкөйлөштүрүлгөн балансы

Активдер		Милдеттенмелер	
Алтын-валюта резервдери:	FX	Банкноттор жана тыйындар	Bn
- чет өлкө валютасы			
- алтын		Банктардын резервдери	R
Өкмөттүн карызы	L		
Жеке сектордун карызы	G		
	FX + L + G	Bn + R	

Өлкөлөрдүн басымдуу көпчүлүгү алтын-валюта резервдерин жогорку деңгээлде кармап турушат. Демек, борбордук банктын ички активдеринин көлөмү өтө төмөн, же ЕАЭБ өлкөлөрүндөгүдөй, борбордук банктын ички активдери жалпысынан терс мааниге ээ. Бул иш жүзүндө ички экономикага зыян келтирүү менен резервдик валюталарды колдоону билдирет же улуттук сактык аманаттарынын бир бөлүгүн чет өлкөлөргө экспорттоо катары каралса болот. Толук сүрөттөлүш үчүн бүтүндөй банк тутумунун жалпы балансын карап чыгуу зарыл, ал жөнөкөйлөштүрүлүп, төмөндөгүдөй көрсөтүлүшү мүмкүн (табл. 2).

Бул таблицадан көрүнүп тургандай, чындыгында улуттук акча системасы эки бөлүктөн турат: (1) улуттук акчанын курамы менен улуттук акчадагы карыздардан; (2) чет өлкө

валютасындагы акча түрүндөгү активдер менен карыздардан (сары түстө). Улуттук валюта системаларынын мындай түзүмү Бреттон-Вудс акча системасынын уландысы экендиги түшүнүктүү. Мында, дүйнөлүк резервдик валюта катары АКШ долларына улуттук валюталар үчүн коопсуз актив катары иштөө артыкчылыктары берилген. Биз ушул фактыны моюндап, эки деңгээлдүү валюталык системанын бар экенин таанууну сунуштайбыз. Мындай таануу АКШ долларын, тарыхта акча катары каралган алтын түрүндөгү материалдык активге алмаштыруу жөнүндө ойлонууга мүмкүндүк берет. Биздин сунуш ушул божомолдун тегерегинде куралат.

Таблица 2. Банк тутумунун жөнөкөйлөштүрүлгөн балансы

Активдер		Милдеттенмелер
Алтын-валюта резервдери: FX - чет өлкө валютасы - алтын		Банкноттор менен тыйындар Bn
Чет өлкө валютасындагы карыздар FXL		Банктардын резервдери R
Өкмөттүн карызы L		Улуттук валютадагы депозиттер Dn
Жеке сектордун карызы G		Чет өлкө валютасындагы депозиттер Dfx
FX + FXL + L + G		Bn + R + Dn = Dfx

Биз, шарттуу түрдө эки деңгээлден турган улуттук валюта системасын, карайбыз. Анын биринчиси, ички улуттук валюта системасынан. Ал эми анын долларлашкан экинчи деңгээли, өлкөдөгү айланууда турган чет элдик валюталардан, чет өлкө валютасында ачылган эсептерден жана депозиттерден турат. Улуттук валютанын алмашуу курсунун туруксуздугу жана улуттук өлкөлөрдө инфляциянын жогорку деңгээлде болушу, карапайым калк үчүн улуттук валютага салыштырмалуу узак мөөнөттүү сактык салымы жана резервдик актив катары АКШ долларына артыкчылыктарды жараткан. Адамдар долларды, эл аралык сооданын жана төлөмдөрдүн каражаты катары гана эмес, ошондой эле узак мөөнөттүү сактык каражаты катары, же жок дегенде, ушундай салыштыруу үчүн эталон катары карашат. Өнүгүүнүн кечендеши, улуттук валютадагы узак мөөнөттүү сактык салымдарынын чектелүү экендиги же өнүкпөгөндүгү буга далил. Ошондой эле, долларлашуунун жогорку деңгээлинин негизги себеби да дал ушунда турат.

2012-жылдан 2018-жылга чейинки мезгилдеги ЕАЭБге мүчө мамлекеттердеги долларлашуу деңгээлин талдоо, Россияны кошпогондо, талдоого алынган баардык өлкөлөрдө долларлашуу ИДПга карата 30% дан жогору болгондугун көрсөттү [9]. Россиянын көрсөткүчү салыштырмалуу төмөн болгону менен, ал деле өтө жогору бойдон калууда. Бул, калк негизинен жашоодо сактык аманат катары АКШ долларын колдонорун көрсөтүп турат [9] (табл. 3).

Таблица 3. 2012-2018-жылдардагы Россия экономикасынын долларлашуу деңгээли (%)

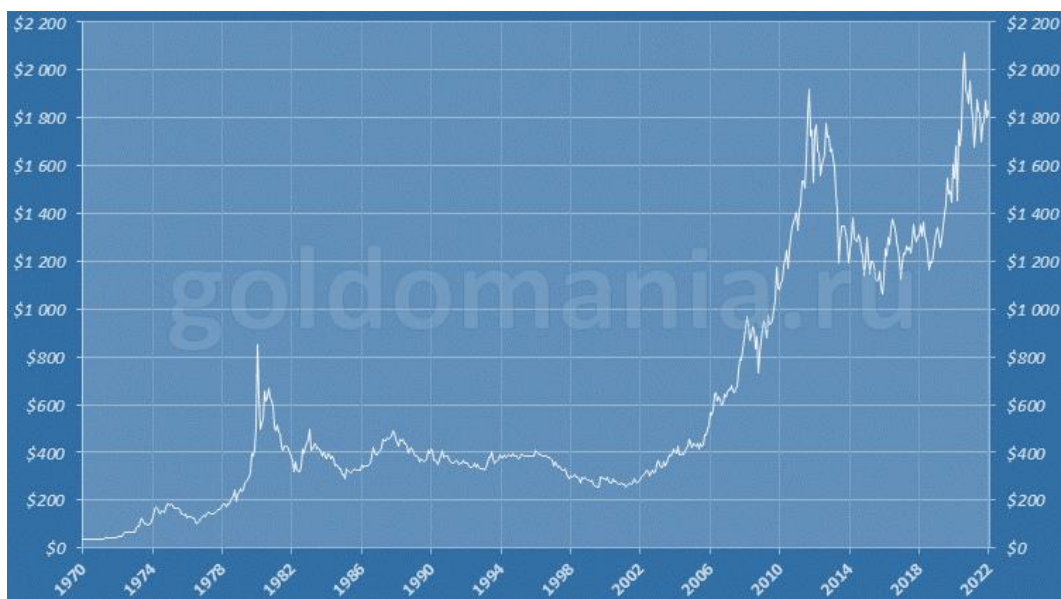
Жылдар	ЭВФ-дин формуласы боюнча долларлашуу индекси	Депозиттердин долларлашуу индекси
2012	15,18	23,62
2013	15,58	23,87
2014	22,29	37,33
2015	26,95	46,75
2016	22,83	37,14
2017	20,39	32,15
2018	20,03	31,49

Ал эми, Россияда да депозиттердин долларлашуусу 30% дан жогору бойдон калууда. Ошентип бул, АКШ доллары сактык салымдарынын ролун ойноорун ынандыраарлык түрдө ырастап турат.

Эл аралык мамилелерде АКШ долларына альтернатива табуу керек деген суроонун ордуна биз, узак мөөнөттүү сактык аманаттарын карапайым адам үчүн түзүп берүү мүмкүнбү деген суроону койдук. Мисалы, узак мөөнөткө сактоо үчүн АКШ долларына альтернатива катары улуттук валютадагы узак мөөнөттүү инструментти ойлоп табуу мүмкүнбү жана карапайым эл үчүн ал алгылыктуу болобу, дедик. Ошондо, жооп табылды оң мааниде. Мындай альтернативалуу каражат катары, тарыхта белгилүү алтын стандартынын талаптарына туура келген, алтын менен камсыздалган улуттук алтын валютасын атаса болот.

Биздин оюбузча, мындай валютанын болушу узак мөөнөттүү туруктуулукту жана жарандардын улуттук валютага болгон ишенимин жаратат. Төмөндө, 3-сүрөттө алтындын жарым кылымдагы баасынын графиги берилген [14]. Бул алтындын баасы АКШ долларына карата дайыма туруктуу болгонун көрсөтүп турат. Бреттон-Вудс келишими кыйрагандан бери АКШ доллары 60 эседен ашык арзандады, тиешелүүлүгүнө жараша алтынга салынган инвестициялар менен аманаттар, доллар эквиваленттерине караганда туруктуу жана ишенимдүү болду.

Сүрөт 3. 1970-жылдан 2022-жылга чейинки алтындын дүйнөлүк баасынын тарыхый диаграммасы

Биз эки баскычтуу улуттук валюта системасын киргизүүнү сунуштайбыз. Мындай система төмөнкүлөрдөн турат деп күтүлүүдө:

- биринчи деңгээлге, баардык артыкчылыктары жана кемчиликтери менен учурдагы улуттук акча системасы кирет. Учурдагы улуттук акча системасы улуттук валюта системасынын негизи бойдон кала берет;

- экинчи деңгээл, алтын менен бекемделген жана алтындын баасына байланган улуттук алтын акчасынын турат. Улуттук алтын акча «алтын стандартындагыдай» алтын менен камсыздалат.

Улуттук алтын акча азыркы улуттук валюта системасына кошумча катмар катары гана иштейт. Анын негизги милдети – улуттук валютага болгон ишенимди түзүү болуп саналат жана ал узак мөөнөттүү сактык жана топтоо каражаты катары иштейт. Чынында, ал өлкөнүн акча системасынын «иш жүзүндө иштеп жаткан экинчи бөлүгү» катары АКШ долларын алмаштырууга тийиш.

Ал эл аралык соодада талап кылынган улуттук валютанын курсун аныктоо үчүн базалык активдин ролун ойнойт жана төлөм системаларынын катышуучуларынын арасында ишенимди жаратат. Ошол эле учурда, күрөөгө коюлган алтындын көлөмү борбордук банктын менчигинде калат. Борбордук банк аны толук көзөмөлдөйт. Алтынды башка мамлекет тарабынан конфискациялоо мүмкүнчүлүгү жоголот.

Улуттук алтын акчасынын потенциалдуу көлөмү борбордук банктагы алтындын көлөмү менен чектелет. Демек, ал базалык активдин функцияларынын өтө чектелген спектрин аткарып, инвесторлордун жана аманатчылардын ишенимин жаратат. Улуттук алтын валютасынын болушу, тике жана кыйыр түрдө, борбордук банктын акча-кредит саясатын, өкмөттүн экономикалык жана фискалдык саясатты жүргүзүүдө жоопкерчилигин жогорулатат.

Улуттук валютанын дүйнөлүк валютадан (АКШ долларынан) көз карандылыгы кыйла төмөндөйт. Борбордук банк өзүнүн алтын резервин түздөн-түз көзөмөлдөй тургандыктан, убакыттын өтүшү менен резервдик валюталарга көз карандылык да азаят. Экономикада долларлашуу төмөндөйт. Анын ордуна “алтындашуу” көрүнүшү пайда болушу мүмкүн. Тиешелүүлүгүнө жараша алтындашуу борбордук банктын акча-кредит саясатынын жана өкмөттүн экономикалык саясатынын алсыздыгынын көрсөткүчү болуп калат.

Баардык жерде улуттук алтын акчалары киргизилген учурда дүйнөлүк валютанын мааниси төмөндөйт. Анын ордуна улуттук валюталар маанилүү болуп калат. Ар бир өлкө өзүнүн акча системасын көзөмөлдөп калат.

Улуттук валютанын алтын менен камсыздалбаган курсу убакыттын өтүшү менен валютанын алтын бөлүгүнүн алтын курамы аркылуу аныкталып калат. Ал эми убакыттын өтүшү менен валюта рыногу активдешип, улуттук валютанын алтын бөлүгүнө болгон курсу базар соодасы аркылуу аныкталат.

Учурда АКШнын Федералдык резервдик системасы АКШ доллары аркылуу башка улуттук валюталарды түз жана кыйыр түрдө көзөмөлдөп турат. Алтын улуттук акчасынын жүгүртүүгө кириши менен бул көз карандылык кыйла азаят.

Белгилүү болгондой, учурда алтындын баасы АКШ доллары менен аныкталат. Алтын улуттук акчасынын айланууга киргизилиши менен бул дароо эле өзгөрүп кетпейт. Дүйнөдө улуттук алтын акчаларынын ролу жогорулаган сайын, кырдаал бир топ өзгөрөт. Алтын базалык актив катары анын ролун жогорулатат, бул доллардын дүйнөлүк системасынын өзгөрүшүнө алып келет жана алтын стандартынын күндөрүндөгүдөй, алтын толук кандуу негизги активге айланат. Бул, банк системасынын жөнөкөйлөштүрүлгөн жыйынды балансы түрүндө схемада көрсөтүлдү (табл. 4).

Таблица 4. Эки деңгээлдүү валюта системасындагы банк системасынын жөнөкөйлөштүрүлгөн балансы

Активдер		Милдеттенмелер	
Алтын-валюта активдери:	Au	Банкноттор менен тыйындар	Bn
- алтын		Алтын банкноттор	BnAu
Чет өлкө валютасындагы карыздар	AuL	Банктардын резервдери	R
Өкмөттүн карыздары	L	Чет өлкө валютасындагы депозиттер	Dn
Жеке сектордун карыздары	G	Алтын депозиттери	DAu
	Au + AuL + L + G		Bn + BnAu + R + Dn + DAu

Албетте, бул таблица идеалдуу абалды көрсөтөт. Чет өлкө валюталары тез эле жоголуп кетпейт. Эл аралык төлөмдөрдө алар кала берет. Бирок, улуттук валюта системасынын маңызы жана түзүмү сөзсүз түрдө өзгөрөт.

Улуттук алтын акчасын чыгаруу үчүн өлкөнүн бир айлык импортунун көлөмүнө барабар болгон алтындын көлөмү жетиштүү болот. Толук ишенимди бекемдөө үчүн үч айлык импорттун деңгээли талап кылынат. Бул сунуш ЕАЭБ өлкөлөрү үчүн, жамааттык батыш тарабынан Орусияга каршы колдонгон санкцияларды эске алуу менен колдонулушу мүмкүн.

Бизге, улуттук алтын акчаны чыгаруу ЕАЭБ өлкөлөрүнүн ортосундагы мамилелерде АКШ долларынан толук баш тартуунун биринчи кадамы катары жарай тургандай көрүнөт.

Улуттук алтын валютасы банкноттор, алдын ала төлөнүүчү же дебеттик карталар, борбордук банкта ачылган эсептер түрүндө чыгарылышы мүмкүн. Сактык эсептер жана мөөнөттүү депозиттер түрүндө алтын акчасын чыгаруу саясий чечимден башка эч кандай чыгымды талап кылбайт. Алтын банкнотторун чыгаруу тиешелүү чыгымдарды жана басып чыгаруу үчүн убакытты талап кылат. Төлөм жана соода системасына жеткиликтүүлүктү камсыз кылуу үчүн тиркемени иштеп чыгууну жана аны ишке ашырууну кошпогондо, банктык карттар түрүндөгү алтын акча чыгаруу колдонуудагы банктык карталарды чыгаруудан көп деле айырмаланбайт.

Кыргызстанда Улуттук банктын портфелиндеги алтындын көлөмүнүн бир бөлүгү алтын сомун чыгаруу үчүн жетиштүү. 1 алтын сомун 1 грамм алтынга теңештирүүгө болот. Алтындын учурдагы баасын эске алганда, болжол менен ал 5000-7000 жөнөкөй сомду түзөт. Алтын сому мындай артыкчылыктарга ээ болот:

- убакыттын өтүшү менен баалуулугун сактоого мүмкүндүк берүүчү алтындын ишенимдүүлүгү бар;

- эл аралык операцияларда жана бүтүмдөрдө алмашуу үчүн алтындын универсалдуу эталондук мүнөзү бар;

- борбордук банкка көз карандысыздыкты берет жана АКШ доллары же башка резервдик валюталардагыдай башка борбордук банктан көз каранды болбойт;

- борбордук банктын акча-кредит саясатын тартипке салат.

Натыйжада, алтын улуттук валютасын (алтын менен камсыздалган) чыгаруучу борбордук банк дүйнөлүк валюталардан жогорку деңгээлдеги көз карандысыздыкка ээ болот. Ошондой эле, улуттук валютанын калган бөлүгүндө (алтын менен камсыз кылынбаган) экономикага керектүү акча массасын камсыз кылуу ийкемдүүлүгүн сактап калат. Мындай мүмкүндүк «алтын стандартынын» чектөөлөрүн жок кылат.

Кыргызстандын мисалында карасак, Улуттук банктын 2022-жылдын апрелинин аягына карата балансына ылайык, 60 млрд. сомдун көлөмүндө алтын акчасын чыгарса болот. Учурдагы алтындын баасын жана сомдун алмашуу курсун эске алуу менен болжолдуу 12 млн. алтын сомун чыгарса болоору келип чыгат. Бул дагы 0.8 млрд доллардын тегерегинде болот. Бул сандагы алтын акчаны чыгарууга Улуттук банк жүгүртүүдөн ал суммадагы сомду чыгарып алышы керек же чет өлкө валютасын сатып алышы кажет, бул эки варианттын таза түрдө ишке ашырылышы күмөн. Ошондуктан, кайсы бир комбинациясы же аз-аздан алтын акча чыгарылып турат десек болот. В любом случае это приведет к укреплению общего курса рубля в отношении всех других валют. Золотая валюта будет служить базой для осуществления международных операций, а также справедливого обменного курса между национальными валютами. Кандай болсо да, бул сомдун курсунун жогорулашына алып келет.

Убакыттын өтүшү менен алтын валюталары АКШ долларына байлануудан алыстайт. Мында, азыркыдай алтындын долларлык наркы эмес, валютадагы алтындын салмагынын өлчөмү маанилүү болот. Алтындын баасынын таасири кала берет. Бул АКШ долларына карата ЕАЭБ өлкөлөрүнүн ортосундагы өз ара аракеттенүүнү орнотуу үчүн абдан маанилүү. ЕАЭБдеги ички сооданын статистикасына ылайык, сооданын жылдык көлөмү 50-70 миллиард АКШ долларын түзөт [10]. ЕАЭБ өлкөлөрүнүн ортосундагы сооданы камсыздоо үчүн улуттук алтын валюталарды чыгарууга бул мамлекеттердеги алтындын көлөмү көп жылдарга жетиштүү болот. Ал эми, бул биримдиктеги негизги мамлекеттер таза экспорттер экенин эске алганда, алардын алтын запастарын «жууп кетүү» көйгөйү коркунуч туудурбайт. Төмөндө 2020-21-жылга статистикалык маалыматтар АКШ долларында келтирилген [10] (табл. 5).

ЕАЭБдин ички жана тышкы соодасына карата алтын валюталарды колдонуу алтынга болгон көбүрөөк ишенимдин негизинде жүрөт. Башка товардык аналогдорго салыштырмалуу алтындын мобилдүүлүгүн жана ар тараптуулугун эске алганда, «алтын акча» көбүрөөк пайдалуу көрүнөт. Экономикалык саясаттын бүтүндөй комплекси жана мүмкүн болуучу циклдик өзгөрүүлөр менен сокку уруулар (шоктор) үчүн алтынга байланып калуу канчалык

деңгээлде алгылыктуу болоору табигый суроо. Алтын стандартынын [11] учурундагы алмашуу курсунун режимин изилдөө көрсөткөндөй, чет-жакалардагы алмашуу курсунун ийкемдүүлүгү, өлкөлөргө циклдик төмөндөө мезгилинде соода агымдарына ыңгайлашууга мүмкүндүк берүүчү маанилүү булак болуп саналат. Алар айлык акыны кыскартууну жана баалардын төмөндөшүн талап кылбастан эле, алмашуу курсунун белгилүү бир ийкемдүүлүгүн камсыздай алат экен. Ушуга ылайык, чет-жакалардагы алмашуу курсунун корректировкалары Британ мамлекетинин монетардык шарттарында жана Англия банкынын пайыздык саясатында чагылдырылгандыгын билебиз. Бул маалыматтар, туруктуу курс менен алтын валютасы айланууга киргизилсе жана ага паралель ийкемдүү алмашуу курсу бар базалык улуттук валютасы иштеп турса, экономиканы реалдуу шарттарга ыңгайлаштырууга алар жетиштүү ролун ойной алат деп ырастоого негиз берет. Борбордук банк да өзүнүн пайыздык саясатында муну эске алышы керек болот. Ошондуктан, эки баскычтуу акча системасын киргизүү азыркы эл аралык шарттарда абдан жөндүү иш болуп саналат.

Таблица 5. Евразия өлкөлөрүнүн ортосундагы мамлекеттер аралык сооданын көлөмү, миллиард АКШ доллары менен

Мезгил	ЕАЭБ	Армения	Беларус	Казакстан	Кыргызстан	Россия
2020	55,05	0,71	14,01	5,67	0,55	34,1
2021	72,61	0,89	17,46	7,65	0,80	45,81

Борбордук банк жана коммерциялык банктар даяр болгондон кийин, алтын сомунун инструменттеринин түрлөрү көбөйүшү мүмкүн. Алардын арасында үй сатып алууга, балдардын окуусун төлөөгө жана пенсиялык эс алууга топтоолор үчүн багытталган сактык инструменттери болушу мүмкүн. Мындай аракеттер системанын ишенимдүүлүгүн жана улуттук акча системасынын көз карандысыздыгын жогорулатат.

Эки баскычтуу валюталык системанын негизги кемчилиги катары дүйнөлүк масштабда алтындын чектелген көлөмү эсептелет. Ал эми, ЕАЭБ өлкөлөрү үчүн бул азыркы учурда эң ыңгайлуу жана алгылыктуу вариант болуп саналат. Бирок, дүйнөлүк масштабда, эгерде өлкөлөрдүн басымдуу көпчүлүгү бул системага өтө баштаса, кырдаал курчушу мүмкүн. Бирок, көйгөйдүн бир бөлүгү улуттук валютанын алтын эмес бөлүгүнүн болушу менен жоюлат, анын көлөмү экономикада суроо-талаптын өсүшүнө жараша кеңейет. Убакыттын өтүшү менен эки баскычтуу системаны башка базалык активдер менен толуктоо, же товардык, же энергетикалык индекстерге шилтеме киргизүүнү карап чыгуу мүмкүн болот. Эгерде улуттук валютага болгон ишеним эл аралык мейкиндикте эркин жүгүртүлүп, капиталды тартуу жана бөлүштүрүү рынокторун тереңдетүүгө мүмкүндүк бере тургандай жогорку деңгээлге көтөрүлсө, мунун кереги жок болуп калышы мүмкүн.

Экинчи кемчилиги эл аралык базарлардагы алтындын баасынын туруксуздугунда. Ошону менен бирге тарыхый узак мөөнөттүү келечекте, алтындын АКШ долларына салыштырмалуу туруктуулугун моюнга алуу зарыл. Ал эми бүгүнкү күндө АКШ долларынын курсунун туруксуздугу эске алынгандай эле, акча-кредит саясатын жүргүзүүдө туруксуздук фактору да эске алынууга тийиш.

Корутунду

Жалпы дүйнөдө саясий жана валюталык тобокелдиктердин күчөшүнө байланыштуу азыр мамлекеттердин валюталык саясатына оңдоолорду киргизүү аракеттери күчөдү. Бул чакырыкка берилген жооп катары эки баскычтуу улуттук валюта системасын киргизүү идеясы мында берилет. Анын биринчи деңгээли учурдагы улуттук валюта системасынан турат, ал эми экинчи деңгээли катары, алтын менен камсыздалган жана алтынга конвертацияланган улуттук алтын валютасын киргизүү сунушталат. Мындай мамиле долларлашууга альтернатива болуп, аны алтын валютасына алмаштыруу менен улуттук валюталардын системаларындагы ишеним маселесин жарым-жартылай чечет. Бул улуттук валюталардын сактык функциясын чыңдоого,

долларлашууну кыскартууга жана улуттук валютага болгон ишенимди жогорулатууга жардам берет. Ошондой эле, борбордук банктар менен өкмөттөрдүн алтын запастарын толук көзөмөлдөөсүн камсыздайт. Валюталардын эки деңгээлинин айкалышы, бир жагынан улуттук валюта системаларынын ийкемдүүлүгүн камсыз кылса, экинчи жагынан көз карандысыз базалык активге борбордук банктардын эмиссиялык активдүүлүгүндө жалпы контролдук чара катары аракеттенүүгө мүмкүндүк берет.

Колдонулган адабияттар

1. Hannoun, H. (2012). «Monetary Policy in the Crisis: Testing the Limits of Monetary Policy». *Speech at 47th SEACEN Governors' Conference Seoul, Korea*, 13-14 February, 2012.
2. Borio, C. and Disyatat, P. (2010). «Unconventional Monetary Policies: An Appraisal». *The Manchester School*, 78(s1), pp. 53-89.
3. Pattipeilohy, Chr., Willem, Jan van den End, Tabbae, M., Frost, J. & Haan, J. (2013). «Unconventional Monetary Policy of the ECB During the Financial Crises: An Assessment and New Evidence». *DNB Working Papers*, 381, Netherlands Central Bank, Research Department.
4. Eichengreen, B. (2012). «Implications of the Euro's Crisis for International Monetary Reform». *Journal of Policy Modeling*, No. 34, pp. 541-548.
5. Nathan, K. Lewis, G. (2013). «The Monetary Polaris». New Berlin, New York, Canyon Maple Publ., 292 p.
6. Ишханов, А.В. (2014). «В поисках нового мирового валютного стандарта». *Вестник Волгоградского государственного университета*, № 5 (28).
7. Абдыбалы, тегин С. (2016). «Экономикада акча сунушун турукташтыруу маселелери». *Реформа*, 1(69), с. 27-39.
8. Абдыбалы, тегин С. (2019). «Акчанын чыныгы табияты». Бишкек, бб. 86-89.
9. Хоботов, С.Н., Долгонос, И.Н. (2021). «Проблема расчета и инструменты снижения долларизации в государствах-членах ЕАЭС». *Вестник Омского университета*. Серия «Экономика». Т. 19, № 1.
10. http://www.eurasiancommission.org/ru/act/integr_i_makroec/dep_stat/tradestat
11. Catao, L., Solomou, S. (2003). «Exchange Rates in the Periphery and International Adjustment Under the Gold Standard». *IMF Working Paper*, WP/03/41.
12. <http://www.alsosprachanalyst.com>
13. <https://www.core-econ.org/doing-economics/book/text/10-04.html>
14. https://goldomania.ru/menu_003_002.html